

l'estació romana de serra de daró (baix empordà)

per
JOSEP CASAS i GENOVER

La descoberta d'aquest jaciment, situat enmig del nucli urbà de Serra de Daró, en el seu punt més elevat, tingué lloc l'any 1978 en fer-se unes obres de reconstrucció dels baixos d'un antic edifici. En rebaixar-se les terres de l'interior de la casa es posà al descobert un aljub de considerables proporcions d'opus signinum, el qual contenia algunes peces de ceràmica romana en força bon estat. L'aljub fou buidat pel propietari de la casa, el qual el va netejar i va fer-hi les obres necessàries per a la seva protecció i conservació.

L'any 1981, en assabentar-se el Centre d'Arqueologia de Girona de la descoberta i excavació del jaciment, va fer les gestions necessàries per tal que li fos lliurat el material recuperat dins l'aljub i en altres indrets dels baixos de la casa; material conservat pel propietari d'aquesta. Encara que no va poder-se recuperar aquest material, mercès a les gestions dutes a terme pel Centre d'Arqueologia, vam tenir la possibilitat d'estudiar acuradament tot el material i conèixer les circumstàncies de la seva descoberta.

Sembla ser que tot el material que ara donem a conèixer, tret d'un fragment d'àmfora (Lám. V, 1), es va trobar dins l'aljub en un sol nivell de compliment. El llavi d'àmfora va aparèixer en un altre sector de la casa juntament amb altres fragments sense forma d'àmfora, ceràmica comuna oxidada i ceràmica grollera reduïda, també sense forma.

D'altra banda, no va trobar-se cap altra estructura ni construcció apart del dipòsit, la qual cosa ens fa pensar que ens trobem davant una estació idèntica a la del Camp del Bosquet de Camallera (Alt Empordà); és a dir, una cabana feta amb materials febles i amb un aljub al costat, la funció del qual estaria relacionada amb les tasques agrícoles (1). Tal com veurem en estudiar el material, la cronologia de l'estació de Serra és la mateixa que la d'aquella de Camallera.

LA TERRA SIGILLATA ARETINA

Malgrat el nombre relativament alt de fragments de t.s. aretina, tan sols trobem representades quatre formes diferents, totes elles llises. La forma que apareix més sovint és la 17 de Goudineau (2) en les seves variants A i B (Là-

(1) CASAS i GENOVER, J. L'Estació romana del Camp del Bosquet (Camallera, Alt Empordà), a Revista de Girona, núm. 91, 93 i 94. Girona, 1980.

(2) GOUDINEAU, C. Fouilles de l'Ecole Française de Rome a Bolsena (Poggio Moscini) 1962-1967. La ceramique aretine lisse. París, 1968, p. 291.

mina I, n.º 1, 2 i 3). Trobem també un vas sencer de la forma 27 (A) (Làm. I, n.º 5), un fragment de vora de la forma 36 (A) (Làm. I, n.º 4) i una altra vora que pertany a un plat de grans dimensions atribuïble a la forma 1 (A) (Làm. II, n.º 6).

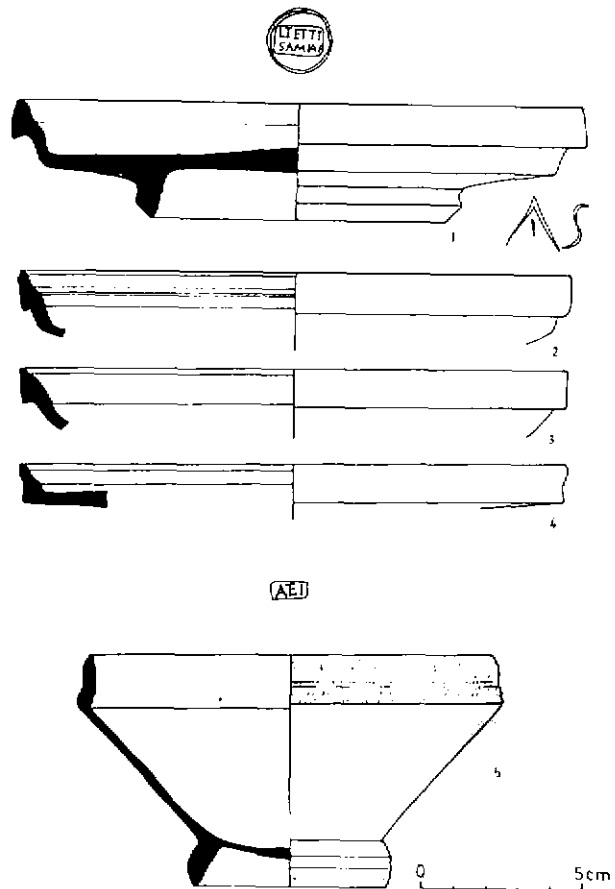
* * *

Làm. I, n.º 1. — Plat sencer pertanyent a la forma 17 (B) de Goudineau. En el seu fons intern conserva el **sigillum** L.TETTI/SAMIA.F disposat en dues línies i emmarcat en un rectangle el qual és limitat al mateix temps per un cercle. Aquesta marca correspon al taller aretí millor representat al Llenguadoc-Rosselló, l'activitat del qual cal situar dins els dos darrers decennis del s. I a.C. (3). A la Península Ibèrica han aparegut ceràmiques aretines amb aquesta marca a Empúries, Tarragona, Eivissa, Herrera del Pi-suerga, etc. A la part baixa de la paret exterior conserva un grafit en caràcters llatins (AS).

Pel que fa a la cronologia del recipient que estudiem, tal com acabem de dir, caldrà situar-lo, segons la marca del taller, dins els darrers vint anys del s. I a.C. De totes maneres, la peça no serà anterior al l'any 12 a.C., moment d'aparició dels plats de la forma 17 (B). D'altra banda, el seu peu, del tipus 2 de Goudineau (caracteritzat per tenir una superfície de repòs reduïda a una aresta i amb un angle o carena molt marcada a la seva part externa), és el típic del període de màxima difusió de la forma i correspon a l'època d'existència del servei II de Haltern (4). En tot cas, podem situar la peça entre l'any 12 a.C. i en canvi d'Era. Malgrat ésser aquest un marge cronològic ample, per analogia amb la resta de material de Serra de Daró potser podríem precisar més la data i ens atreviríem a situar-lo en el canvi d'Era.

Làm. I, núms. 2 i 3. — Fragments de vores de dos plats de la forma 17 (B) de Goudineau. Les seves característiques són les mateixes que les de la peça anterior; en tot cas, el llavi és més estret. Quant a la seva cronologia, podem atribuir-les-hi la mateixa que a aquella.

Làm. I, n.º 4. — Fragment de vora d'un plat de la forma 36 (A). Goudineau situa aquesta forma en els primers anys del s. I d.C., entre el 12 i el 16 (5). Almagro data una peça quasi

Làm. 1) Pàteres de terra sigil·lada aretina.

idèntica trobada a la incineració Ballesta 28 d'Empúries a l'època de Tiberi pel fet de la marca del taller conservada en el seu fons intern (EROS/C.MEM); però ell mateix diu que per la forma hauria d'ésser anterior a Tiberi (6). Creiem, doncs, que la cronologia correcta és la que Goudineau atribueix a la forma 36 (A) en general.

Làm. I, n.º 5. — Vas sencer de la forma 27 (A). Les seves parets són molt fines i la vora és dividida exteriorment en tres faixes amb decoració incisa verticalment. El seu peu pertany al tipus 3, caracteritzat per tenir els contorns arrodonits i el peu convertit en un simple suport amb una petita superfície de repòs. En el

(3) FICHES, J. L. - GENTY, P. Y. *Ceramique sigillée de Ruscino, a Ruscino, Château - Roussillon. Perpignan P. O. Études Archeologiques*, I, pg. 271-301.

(4) GOUDINEAU, C. *Fouilles de l'Ecole Française...* citat, pg. 240.

(5) GOUDINEAU, C. *Fouilles de l'Ecole Française...* citat, pg. 304 i 377.

(6) PALOL, P. *La colección de lucernas romanas de cerámica procedentes de Ampurias, en el Museo Arqueológico de Gerona, a Memorias de los Museos Arqueológicos Provinciales, IX-X, 1948-49*, pg. 233-265. Madrid, 1950.

fons intern conserva la marca ATEI, del taller d'Ateius, el qual va funcionar a partir del darrer terç del s. I a.C. A Mont Beuray, camp abandonat l'any 12 a.C., es troba aquesta marca (7). Quant als vasos de la forma (27) (A), els trobem a Oberaden, abandonat entre el 10 i el 8 a.C. i apareixen a Bolsena al voltant del 10-9 a.C. (8).

Làm. II, n.º 6. — Fragment de vora d'un plat de grans dimensions atribuïble a la forma I 40 a.C., encara que la seva arribada a la Península és lleugerament posterior.

* * *

El conjunt de ceràmiques aretines d'aquest jaciment, malgrat les petites diferències cronològiques existents entre les diferents peces, caldria situar-lo en el canvi d'Era o en els primers anys del s. I d.C., excepte l'últim fragment que hem citat, que és bastant anterior a la resta del material i que probablement pot indicar, juntament amb altres materials, el moment inicial del jaciment.

LES CERÀMIQUES DE PARETS FINES

Aquest tipus de ceràmica, tan corrent en els jaciments dels segles I a.C. i I d.C., és àmpliament representat a Serra de Daró. A part de les cinc peces que reproduïm a la làmina II, van recuperar-se altres fragments sense forma, pertanyents a aquesta producció.

Làm. II, n.º 1. — Vas sencer, encara que reconstruït, de la forma XII de Mayet (9). És de forma cilíndrica i amb les parets quasi verticals, inclinant-se lleugerament cap a l'interior en el seu extrem superior, a tocar el llavi. Aquest és arrodonit i una mica més ampla que les parets. La inclinació cap a l'interior del vas es comença a notar a partir d'una incisió que marca la separació entre la boca i el cos. Una segona incisió i una carena a la part baixa indica el començament del fons. La base és ben marcada i la superfície de repòs del peu és de secció trapecial, amb la zona de contacte amb el terra en forma angular. La peça conserva dues nanses allargades que arrenquen de la part inferior del llavi i moren a la carena inferior.

L'argila d'aquest vas és de color amarronat, sorrenca, dura i amb alguns punts de calç. La superfície exterior és lleugerament afumada. Diàmetre de la vora: 13 cm.; diàmetre del peu: 7'5 cm.; alçada: 13'3 cm.

Aquests tipus de vasos no es van estendre gaire. A la Península només se n'han trobat, fins ara, a Catalunya i les Illes. Sembla ser que els vasos d'aquesta forma eren fabricats principalment a Lió, encara que cal no rebutjar una procedència més meridional d'altres similars i potser del que estudiem.

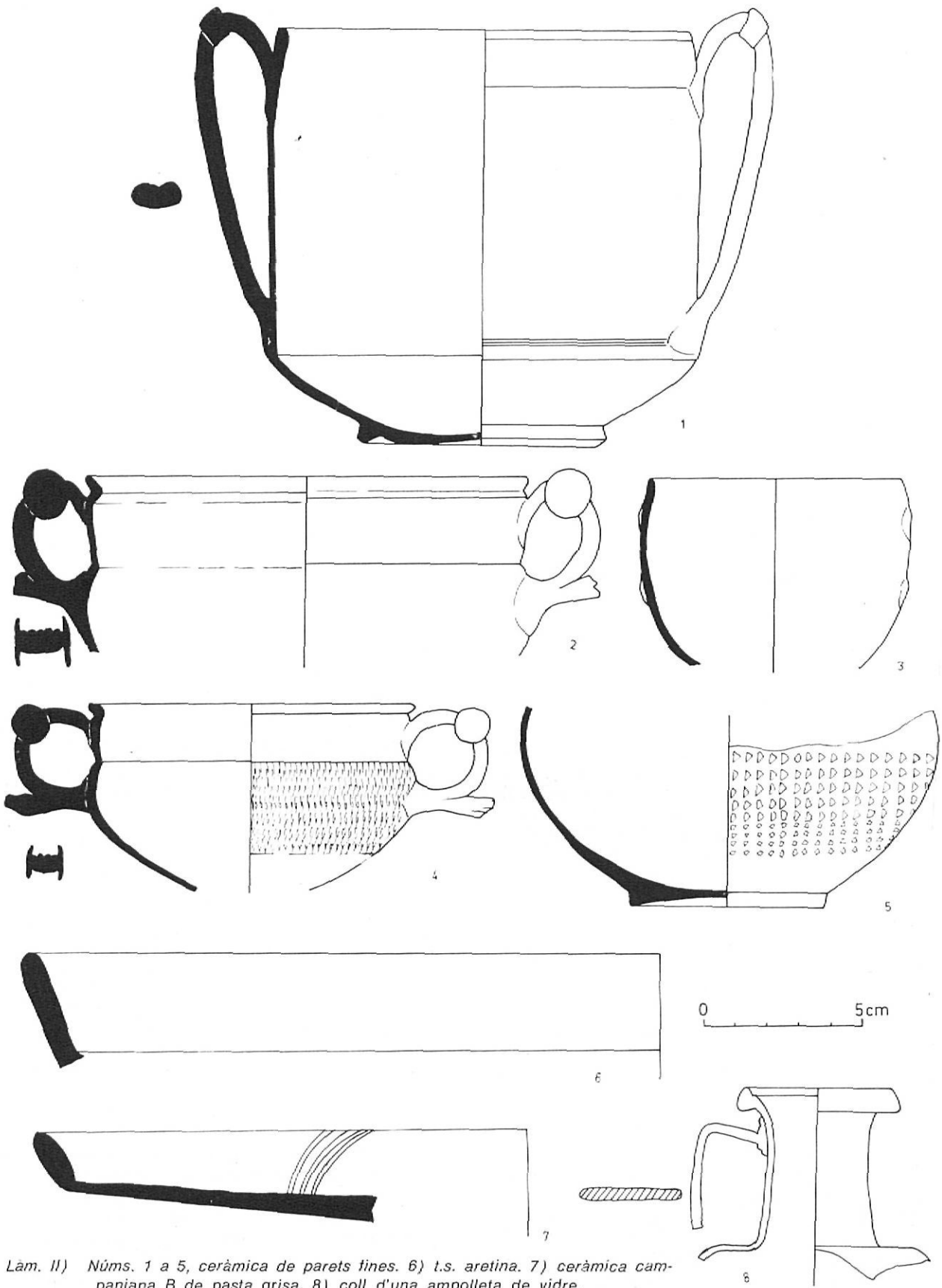
Cal dir també, que el vas trobat a Serra representa una variant de la forma XII, de la qual es diferencia en la proporció alçada/amplada i en la forma de les nanses. Vasos de la forma XII típics s'han trobat a Centelles (10), Empúries (11) i Ruscino (12); però no hem pogut trobar un paral·lel idèntic al de Serra, almenys publicat. Aquest correspon a època d'August.

Làm. II, n.º 2. — Meitat superior d'un vas de ceràmica de parets fines corresponent a la forma X de Mayet. Diàmetre de la vora: 14 cm. El llavi, lleugerament cbert, és separat del cos per un coll recte que presenta una lleugera inclinació vers l'exterior. Les diferents parts del vas són ben diferenciades mitjançant motlures. Les nanses són quasi circulars i amb la secció rectangular, amb els angles arrodonits i amb motlures longitudinals molt fines a la part exterior. A la part superior de les nanses hi ha dos petits discs aplicats.

Troblem paral·lels a aquesta peça a la claveguera del Decumanus d'Empúries, en un nivell d'època d'August o poc anterior, encara que Almagro creu que podria ser una imitació datable en el canvi d'Era (13). A Cosa apareix a partir del primer quart del s. I a.C. i a Toulouse en un enterrament de la segona meitat del mateix segle. Aquesta forma perdura fins ben entrat el s. I d.C. Cal dir, però, que en el seu període de màxima difusió, en època d'August, la forma X només és escampada al voltant de la costa occidental mediterrània amb dues concentracions importants. Malgrat que no té proves tangibles, Mayet creu que el principal centre de fabricació cal situar-lo a Etrúria i, segons sembla, a Eivissa també es van produir peces del mateix tipus

(7) BELTRAN, M. *Cerámica romana. Tipología y clasificación*, pg. 70-89. Zaragoza, 1978.
 (8) GOUDINEAU, C. *Fouilles de l'École Française...* citat, pg. 298.
 (9) MAYET, F. *Les céramiques à parois fines dans la Peninsule Iberique*. C.N.R.S. París, 1975, pg. 269.

(10) RÜGER, C. *Vorbericht über die arbeiten int Centelles 4. Datierende römische keramik*, a *Madride Mitteilungen X*, 1969, pg. 251-275.
 (11) MAYET, F. *Les céramiques...* citat, pg. 353.
 (12) MARICHAL, R. *Céramiques à parois fines de Ruscino*, a *Ruscino*, citat, pg. 353.
 (13) ALMAGRO, M. *Las necrópolis de Ampurias*, vol. II, pg. 54. Barcelona, 1955.

Làm. II) Núms. 1 a 5, ceràmica de parets fines. 6) t.s. aretina. 7) ceràmica campaniana B de pasta grisa. 8) coll d'una ampolleta de vidre.

(14). En aquests moments no podem atribuir a les peces de Serra de Daró una procedència concreta. Creiem, però, que no és gaire il·lògic de suposar que, igual que la resta de ceràmica fina d'importació que va recuperar-se conjuntament, provenen de tallers itàlics.

També la peça núm. 4 de la Làmina II correspon a la forma X. Les seves característiques són les mateixes que les de l'anterior. Tan sols es diferencia pel fet que aquesta és decorada amb incisions llargues i fines. En canvi, no sabem amb seguretat a quina forma pertany la peça n.º 5, encara que per les seves característiques també podria atribuir-se al grup de vasos de la forma X.

Quant a la cronologia d'aquest conjunt de ceràmiques de parets fines, caldria situar-la en època d'August, tenint en compte, però, que cal distingir entre la data de fabricació i el moment final d'utilització dels vasos.

LLÀNTIES

Totes les lluernes recuperades a l'estació de Serra de Daró pertanyen al tipus Dressel-Loeschke 9 A i les podem situar, «grosso modo», a l'època d'August - Tiberi. Es caracteritzen perquè tenen les volutes més sortides que els vèrteixs del pic unint-se a aquest mitjançant línies tangents que convergeixen al davant d'ell. Les motlures entorn el disc són bastant estretes.

Les sis llànties que estudiem tenen decoració aplicada; cinc d'elles amb motius figuratius (jocs de circ o personatges mitològics) i la sisena amb un motiu geomètric en forma de pètals.

Aquests motius decoratius són els típics en les llànties de l'època. La n.º 1 representa una quàdriga en una carrera; la segona ens mostra un personatge vestit amb túnica i amb una espasa curta a la mà; segurament es tracta d'algun personatge mitològic que malauradament no hem pogut identificar. A la tercera lluernia apareix un gladiador combatent agenollat, equipat amb escut i espasa i guarnit amb genolleres i una cota de malla que li protegeix el braç dret. La quarta representa un personatge femení dansant, una **Bacchante**, amb una serp a la ma. Un motiu idèntic apareix en una llàntia de Cartago d'aquesta mateixa època (15). De la cinquena lluernia només se'n conserva una part del disc en la qual apareix el cap d'un sàtir vist de front, motiu que també trobem a Cartago i que ha estat datat dins la segona meitat del s. I a.C. (16).

El darrer tipus de llàntia (Làm. III, n.º 6), el trobem estès per tot el territori de l'Imperi en època d'August i Tiberi. Els seus paral·lels més propers apareixen a Empúries i en gairebé totes les vil·les d'època republicana o alt-imperials de les nostres comarques. Altres exemplars idèntics han estat trobats en els campaments del limes germànic i a Cartago, les quals han estat datades per Deneauve a la 1.ª meitat del s. I d. C. (1).

Tant per la forma com per les decoracions, i tenint en compte la resta de material que les acompanyava, cal situar les sis lluernes en època d'August, en els primers anys del s.Xd.C., encara que la sisena pugui ser lleugerament més tardana.

CERÀMICA EMPORITANA

Encara que pertanyin a la mateixa producció i als mateixos tallers, cal dividir les peces de ceràmica emporitana en dos grups: les oxidades, de color rosat i les reduïdes, de color gris.

Del primer grup només n'hem trobat un fragment (Làm. IV, 2). Correspon al llavi i part de la paret d'una pàtera de dimensions regulars (18 cm. de diàmetre), amb la pasta de color rosat a l'exterior i grisós per la part interna. Quant a les peces de ceràmica grisa, se'n conserven quatre vasos gairebé complets i alguns altres fragments sense forma. La primera d'aquestes peces és un vas bicònic sense nanses i decorat amb tres motlures a la part superior del cos (Làm. IV, 3). La pasta, de color gris, és grollera, poc fina i amb la fractura recta i rugosa. Sembla un exemplar bastant tardà i la seva cronologia coincideix plenament amb la dels materials estudiats anteriorment.

Hi ha, a més, els altres tres petits vasos, la cronologia dels quals no és, per a nosaltres, gaire clara (Làm. IV, 5, 6 i 7). La seva pasta, també grisa i d'una qualitat excel·lent, i la seva forma, els situen a mitjan s. II a.C. (trobem paral·lels idèntics i força ben datats al poblat de Castell, de Palamós). En canvi, tenint en compte que van aparèixer dins l'aljub juntament amb les lluernes, les ceràmiques aretines i les ceràmiques de parets fines —almenys és el que va dir-nos el seu propietari— caldria datar-les en el canvi d'Era o poc abans.

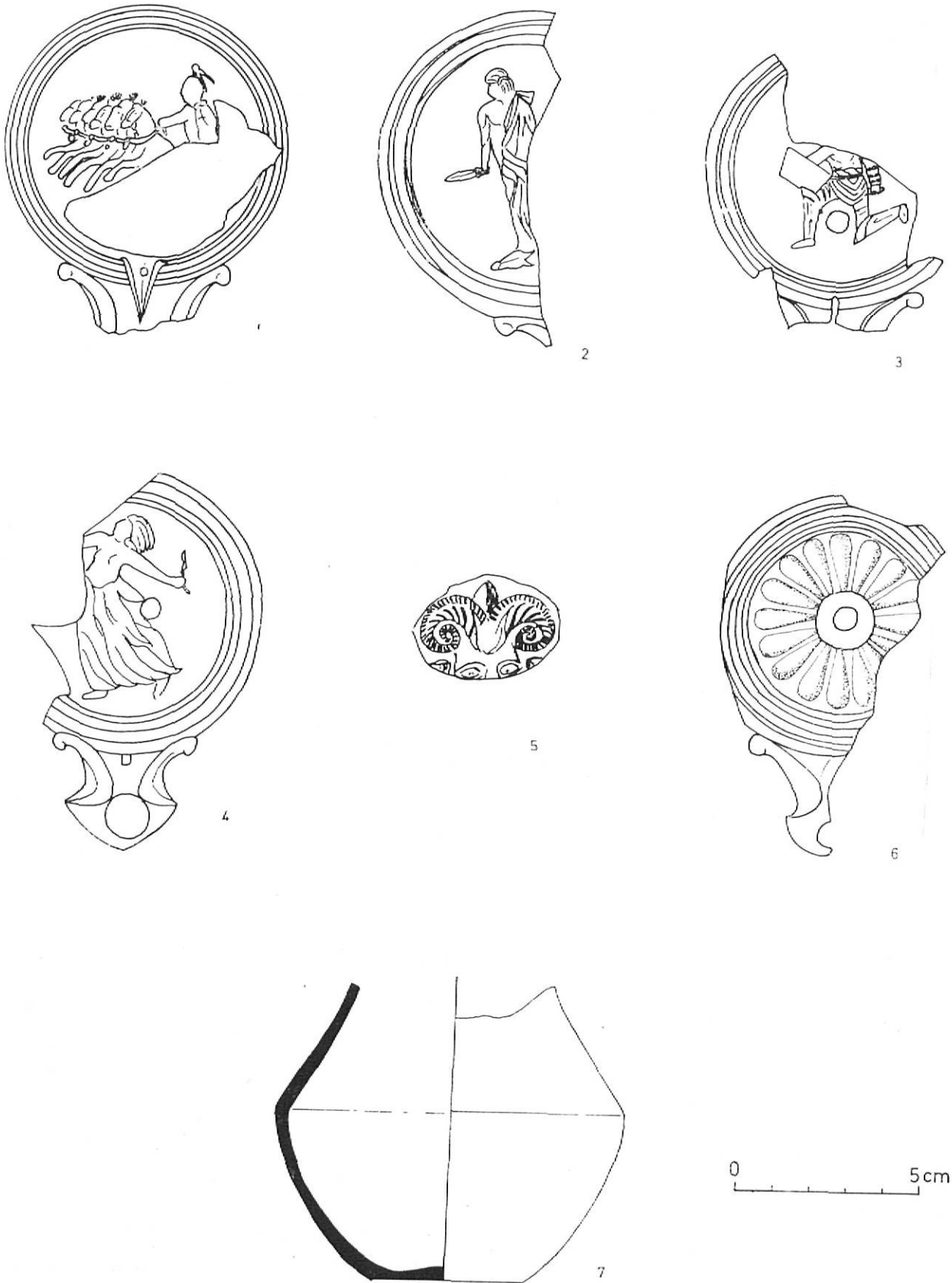
(14) MAYET, F. *Les céramiques...* citat, pg. 132.

(15) DEVEAUVE, J. *Lampes de Carthage*. C.N.R.S., París, 1969, pg. 289.

(16) DENEAUVE, J. *Lampes de Carthage*. Citat, pg. 293.

(17) DEVEAUVE, J. *Lampes de Carthage*. Citat, vegeu làmina XV de l'obra.

(18) RÜGER, C. *Vorbericht über die arbeiten...* citat, pg. 257, núms. 3 i 259, núm. 5.

Làm. III) Núms. 1 a 6, llànties de volutes amb decoració central. 7) vas bicònic amb la superfície exterior brunyida, fet a mà.

CERÀMICA COMUNA OXIDADA

Tan sols van recuperar-se'n dues peces. De la primera només se'n conserva un fragment de la vora. Es tracta d'un recipient gros, de forma semblant a les àmfores de boca plana i amb una motllura molt sortida que separa el coll del cos (Làm. IV, 1). La pasta és vermellosa, fina, molt ben depurada i de fractura recta. És una peça estranya i no gaire corrent. L'únic paral·lel que hem vist publicat procedeix de Centcelles, però és un exemplar molt més tardà (18).

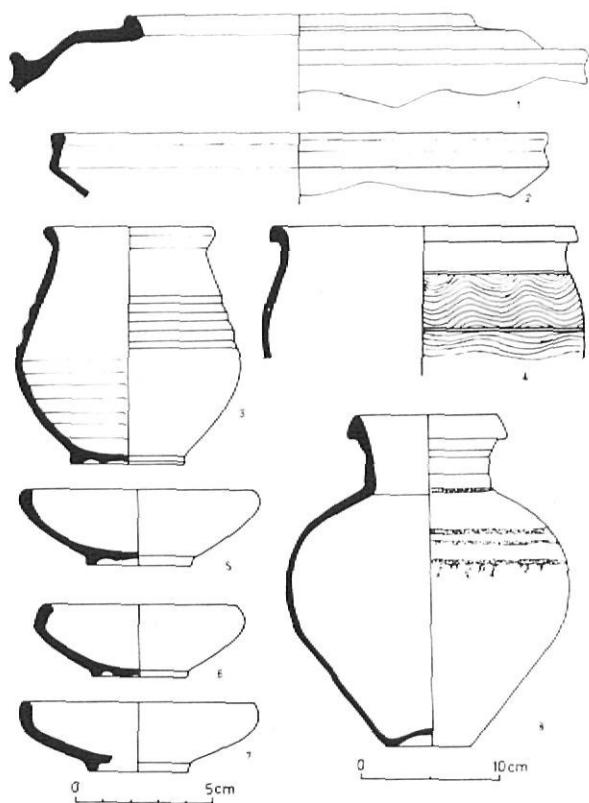
La segona peça de ceràmica oxidada consisteix en una gerra amb el llavi i el coll semblants als de les àmfores Dressel 1, però més curts, i amb el cos més ample (Làm. IV, 8). La pasta és de color groguenc, sorrenca, dura i de fractura bastant recta i rugosa. Tota la gerra és recoberta d'una engalba groga, ben repartida i adherent, i decorada amb quatre faixes de pintura blanca. Suposem que pertany a la mateixa època que la resta del material, però no hem trobat cap paral·lel.

CERÀMICA COMUNA REDUÏDA

El grup de ceràmiques reduïdes grolleres el formen restes de cinc urnes o olles (Làm. V, 2, 3, 4, 5, 6) i un petit vas de forma bicònica amb la part exterior polida o espatulada i lluenta (Làm. III, 7). Les urnes es caracteritzen perquè tenen un llavi robust i inclinat a l'exterior uns 60° respecte l'eix de la peça. Dues d'elles conserven encara dues nanses de secció el·líptica (núms. 2 i 4), mentre que de les altres dues només se'n conserva un fragment de vora i de base respectivament (núms. 5 i 6). Una cinquena peça, que potser caldria considerar com una olla o un recipient de cuina més que com una urna, té les parets bastant primes i polides i els començaments de cada una de les nanses són horitzontals en lloc de verticals. A més, la seva paret externa és decorada amb un cordó que limita una faixa d'impressions el·líptiques (Làm. V, 3).

El conjunt, encara que aquests tipus d'urnes tenen una llarga durada, sembla molt tardà. Les peces núms. 2, 4, 5 i 6 tenen els paral·lels a les necròpolis d'Empúries; concretament a la incineració Ballesta n.º 46 i a la Robert n.º 25, datades per Almagro entre el 25 i l'1 a.C. la primera i l'1 i el 25 d.C. la segona (19). Aquesta data, prou àmplia, coincideix amb la que atribuïm a l'estació de Serra de Daró. No hem trobat paral·lels a la n.º 3, però també sembla de baixa època, encara que no ens atrevim a proposar una data concreta.

(19) ALMAGRO, M. *Las necrópolis...* citat, pg. 76 i 103.

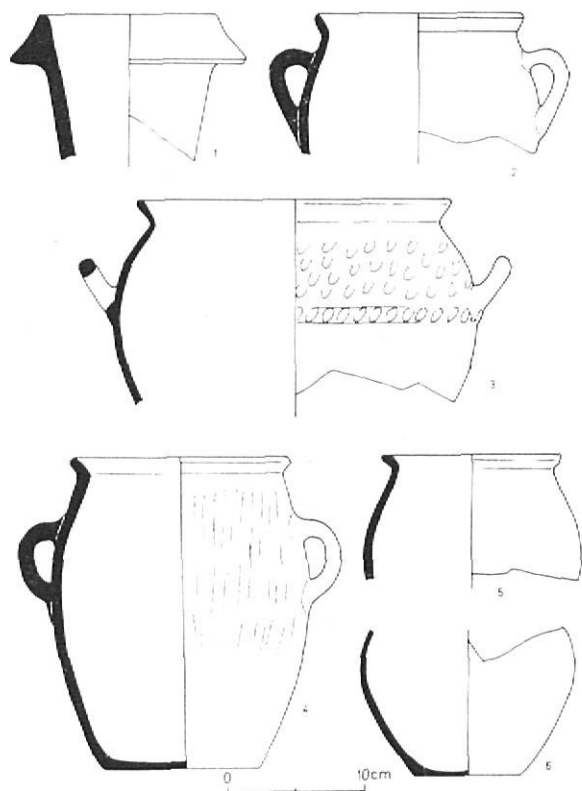
Làm. IV) 1 i 2) ceràmica comuna oxidada, indígena. 3, 5, 6 i 7) ceràmica grisa del tipus emporità. 4) ceràmica comuna reduïda. 8) gerra de ceràmica oxidada, decorada amb pintura blanca.

CERÀMICA CAMPANIANA B DE PASTA GRISA

Només es va trobar un fragment corresponent a la forma 5/7 de Lamboglia (Làm. II, 7). No és un producte que apareixi amb gaire freqüència a les nostres comarques, encara que es conserven alguns exemplars procedents d'Empúries (20). L'exemplar que estudiem correspon al llavi i a bona part de la paret d'una pàtera. La seva pasta és de color gris, bastant dura, fina i de fractura recta. La vora és gruixuda i el fons intern és decorat amb tres cercles concèntrics. Quasi no conserva vernís, només en alguns punts de la paret externa. Aquest és negre, mat poc espès i molt poc adherent. Podem datar la peça en la primera meitat del s. I a.C.

(20) SANMARTÍ GRECO, E. *La ceràmica campaniense de Emporion y Rhode*. Barcelona, 1978. Vol. I, pg. 22-23.

serra de daró

Làm. V) 1) coll d'àmfora romana el tipus Dressel 1. 2 a 6) olles o runes indígenes de ceràmica reduïda grollera.

ÀMFORA

L'únic fragment d'àmfora amb forma correspon al llavi i part del coll d'una àmfora del tipus Dressel 1 (Làm. V, 1). El diàmetre de la boca és de 13 cm. La pasta és de color rosat, dura, micàcia i bastant compacta. No presenta restes d'engalba. Aquesta àmfora, igual que altres fragments sense forma, no procedeix de l'aljub sinó que fou trobada en el subsòl d'una altra habitació del mateix edifici, juntament amb la pàtera de vernís negre que acabem de descriure. Podem situar-la a finals del s. II a.C.

VIDRE

Dins el dipòsit, juntament amb les llànties, les ceràmiques aretines i aquelles de parets fines, van trobar-s'hi diversos fragments de vidre, els quals, una vegada nets i units, van proporcionar el coll sencer i la nansa d'una petita ampolla (Làm. II, 8). Malauradament no es conserva ni un sol fragment del cos, però per la forma de la nansa —de secció plana i allargada i amb la zona d'unió al cos, recta— sembla que aquest tindria forma cúbica. El vidre és de color blanc, transparent i de bona qualitat; la seva superfície presenta exfoliacions de color blanc opac. Creiem que pertany a la mateixa època que la major part del material de l'aljub.

CONCLUSIONS

Malgrat tractar-se d'un jaciment petit i amb un nombre relativament alt de material, no podem, ara com ara, donar una cronologia tan precisa com voldríem quant al seu inici i al moment final. Això és degut sobretot a les circumstàncies en què fou descobert i excavat, sense seguir cap mètode científic i sense observar la disposició dels materials en el seu context.

De totes maneres, l'estudi del material arqueològic recuperat permet fixar la construcció o fundació de l'estació a finals del s. II a.C. o a començaments del s. I a.C., moment en què va començar l'autèntica ocupació i explotació del camp a les nostres comarques a la manera romana, amb l'establiment de nombroses *villae*, la major part de les quals creixerien i perdurarien fins a finals de l'Imperi, mentre que d'altres desapareixerien els primers anys del s. I d. C. per causes que en aquests moments no acabem d'endevinar, però que podrien ser degudes a un canvi en el sistema d'explotació agrícola o en el tipus de conreu.

Entre aquests últims jaciments cal situar el que estudiem, idèntic quant a estructura i cronologia, al del Camp del Bosquet de Camallera i amb la mateixa cronologia també que la villa o graner de l'Olivet d'en Pujol a Viladamat, al rera-país d'Empúries, excavat recentment per nosaltres.